

НЕОБИЧАЙНИЯТ ПЪТ НА ЕДНА СТАТИЯ ОТ ИВАН САРЪИЛИЕВ

(Философско разследване на едно обгърнато в тайнственост име)

През 2002 година Нов Български Университет издаде за втори път, 64 години след първото издание, книгата на Иван Саръилиев “Прагматизъм”. Този факт, паралелно с разработването на архива на проф. Саръилиев, безспорно допринесе за допълнителното привличане на вниманието към българския философ. Това събитие се вписва като цяло в общия процес на възраждане на интереса към философската традиция в България – процес, в който тепърва ще се преценяват гледните точки, изводите и мотивите за тяхното отстояване. Една година след повторното издание на “Прагматизъм” работата в архива на Саръилиев не спира и на българският читател предстои да се срещне с още една книга, свързана с неговото име. В сборника ще бъдат включени критични отзиви от съвременни български автори както и по-малки текстове, писани от самия Саръилиев. Нов Български Университет, любезно ме покани да бъда научен редактор на това издание, като по този начин се срещнах с необикновената статия, превърнала се в повод за настоящото изложение.

Срещата ми с текста започна така:

*Иван В. Саръилиев
Професор по история на
Философията в СУ, България*

Философията в България

*Статия, написана за
Д-р. Michele Federico Sciacca
Професор в университета в Ge'nes.
Пощенска кутия 429
Генуа, Италия
06.06. 1956г.
per avion, препоръчано
с обратна разписка.*

Още в самото начало текстът заяви своята необичайност, тъй като се оказа, че имам работа с един доста необикновен превод. Разбираемо беше и виждането на преводача – Анна Стоименова, споделено в предговор към текста. Тя твърди, че работата със статията е била за нея като игра в триизмерен шах –

превела е на български текст, написан от българин на френски език за италианско научно списание. Това, което още заслужава да бъде отбелязано е, че текстът прави изложение на философията в България – една сравнително деликатна тема в “далечната” 1956 година. Саръ依依ев и Д. Михалчев са едни от малкото философи в България, които не сменят рязко и “революционно” възгледите си непосредствено след края на Втората световна война. Не само поради това обаче е интересен погледът му върху философската традиция в България, интересен е дори самият факт, че той е имал такъв поглед – нещо само по себе си не-характерно за болшинството български философи. До 1956г. разполагаме с едно единствено сериозно изследване по въпроса – това на А. Бънков от 1943г¹. Мисля, че тези подробности обясняват любопитството, което породило в мен откриването на този текст. Много ми се искаше да откроя едно различно виждане върху проблема, нещо неочаквано и интересно. Саръ依依ев дава основания за подобни очаквания и поради факта, че не е “типичен” представител на философията в България от преди войната - дори само заради това, че не е така силно свързан с немско-езичните традиции както по-голямата част от неговите колеги. След тези големи очаквания е лесно обяснимо разочарованието, което ме обзе след прочита още на първите страници.

Саръ依依ев започва своето представяне на философията в България като споменава, че от X век са известни първите български философи в това число и цар Симеон. Изложението е почти същото като това на А. Бънков от 1943г., като и двете са уязвими откъм едни и същи питання: Логично ли е да се смята, че ако някой е прочел Аристотел на гръцки език (в случая цар Симеон), то той автоматично с това се е превърнал във философ? И дали е уместно да се казва, че Бог е сътворил света от нищо “според Йоан Екзарх”, сякаш самият той е автор на идеята за сътворението от нищо?

Подобно на изложението при Бънков, Саръ依依ев споменава учението на богомилите и исихазма, след което преминава към идеите от българското Възраждане. До тук няма нищо, което да прави анализа на Саръ依依ев по-интересен или дори по-различен от този на Бънков. Последният разглежда творчеството на четирима български философи за периода след Освобождението – И. Гюзелев, Н. Алексиев, К. Кръстев и И. Георгов.

¹ Бънков, А., *Принос към историята на българската философска мисъл*, С. 1943

Саръ依依ев обаче се спира подробно само на двама от тях - Гюзелев и Георгов като за сметка на това обаче анализира идеите на Д. Благоев, Т. Павлов и Д. Михалчев. Интересна е високата оценка, която дава на Михалчев, както и съжалението, че поради “своето прекомерно възхищение пред Ремке е отишъл толкова далече, че се е отказал от легитимната амбиция да остави след себе си оригинални произведения.” В статията Саръ依依ев представя и своята философия, като ценното в случая е, че по този начин ни е оставил едно много сбито и концентрирано авто-изложение на собствените си философски идеи.

Когато стигнах към края на това авто-изложение и до края на текста не оставаше още много, вече се бях примирил с мисълта, че статията по нищо не се отличава от “стандартните” изложения върху философията в България. Разглеждаха се едни и същи автори, а най-разочаровашо беше това, че те се разглеждаха по един и същи начин. В този момент се появи и изненадата, която направи от този текст въпросителна. Саръ依依ев споменава, че годините между двете световни войни са “период на голяма философска активност” в България. По този повод той споменава имената на някои други български философи и техните произведения по следния начин: “Това са К. Кръстев, З. Радославов, Н. Алексиев, Сп. Казанджиев.” На пръв поглед няма нищо странно в споменаването на четири имена, но тези, които са проявявали интерес към философията в България, веднага ще открият нещо нередно. З. Радославов. Това име по никакъв начин не се вписваше в компанията на останалите трима – всеки един от тях достатъчно известен и с произведенията, и с дейността си. И това не е всичко – името З. Радославов беше едно непознато име. Веднага направих справка в каталога на Народна Библиотека, но там нямаше нищо. Посъветвах се и с човека с най-голям авторитет в областта – проф. Атанас Стаматов, но и той ми отговори с недоумение. Беше логично да допусна, че има грешка в текста, но същото име, изписано по същия начин фигурираше и в приложената библиография срещу едно немско заглавие – изследване върху паметта и едно българско – “Емотивният фактор в мисълта”, С.1932г. Реших да проверя само по фамилното име в показалеца на 4-томната “История на българската философска мисъл” на БАН както и в справочника “Българската философска култура през 19-20 век”, излязъл през 2000 година, но и там не открих нищо. Тогава, докато разсъждавах върху неочакваната поява на това никому неизвестно име както и върху собствената си некомпетентност, се сетих отново

за сравнението на преводача с триизмерния шах. Този текст все пак беше превод – превод от български на български през френски език. Сарълиев беше превеждал български автори и заглавия на френски, които години по-късно бяха обратно преведени на българска територия. Това обясняваше някои несъответствия в заглавията в настоящия превод, които бяха лесно отстранени от страна на редактора, който познава въпросните заглавия на български. До тогава обаче още не бях срещал несъответствия в имената на посочените автори. Последната ми надежда, че З. Радославов би могло да се окаже неточен обратен превод на Ц. Радославов се оказа спасителна и тайнствения автор беше разкрит.

Цветан Радославов Хаджи-Денков (1863-1931) е роден в Свищов. Завършва класическа гимназия във Виена, следва история в Прага, завършва философия в Лайпциг, като защитава докторат при В. Вунд. Бил е впечатляващ полиглот – според свидетелството на Сп. Казанджиев е знаел “почти всички европейски езици”, освен това е бил надарен музикант и художник. В един влак, когато е бил на път да вземе участие в Сръбско-българската война, пише песента “Горда Стара Планина”, днес известна след някои промени като “Мила Родино” и като химн на Република България. След всички тези “скромни” характеристики логичен е въпросът, защо името на Цветан Радославов не се споменава в останалите анализи на философията в България. Отговор на този въпрос ни дава Спиридон Казанджиев в предговора към книгата на Радославов, чието заглавие се оказва: “Емоционалният фактор при мисленето с особен оглед към дуалистичните схващания в етиката и религията”, С. 1932. От там се разбира, че Радославов, след като приключил своето образование в чужбина, не е чувствал призвание за академична кариера. Той става учител първо в Габрово, а после дълги години е такъв в София. Влиянието сред учениците му, както и в интелектуалните кръгове е било голямо – Алеко му посвещава един от очерците в “Бай Ганьо”. Казанджиев говори за него с искрено уважение и признателност като за “Учител” и го описва по следния начин: “В неговото отношение към живота и към хората имаше нещо от простотата, равновесието, силата и мъдростта на старите елини. Той напомняше в това отношение Сократа и това тъкмо го чуждееше от нашето време.”² За да намерим потвърждение на думите

² В: Радославов, Ц., *Емоционалният фактор при мисленето*, С.1932, стр.7

на Казанджиев, както и за влиянието на Радославов върху него, ще е достатъчно само да си припомним, че той също защитава своята дисертация не при кой да е, а при същия В. Вунд. При внимателно четене могат да се открият сходни идеи при двамата автори, макар и да разполагаме само с едно философско съчинение на Радославов, издадено на български език. Очевидно е влиянието, което и двамата имат от работата си с немския психолог и философ.

След като въпросителната с името отпадна, на нейно място се появи друга: Какво все пак е мястото на Радославов сред останалите философи в България? Липсата на академична кариера може би предполага отговора, че то е незначително. За да бъде обаче този отговор действителен, е необходим внимателен и безпристрастен анализ на неговото основно съчинение, анализ който няма място в настоящия текст.

И накрая още няколко мисли за статията на Саръилиев. Той завършва с разглеждане и оценка на философията в България след 1944 година. Тук той не без ирония посочва, че “дори преподавателите в Академията по теология внезапно откриха, че всъщност те винаги са били материалисти, без да го знаят.” Според него в България се е реализирала мечтата на О. Конт за общество, постигнало целта, към която се стреми човечеството – “единство и хармония между концепциите”, осъществено в корпуса на диалектическия материализъм. Със съжаление Саръилиев посочва, че философията като “наука на свободни търсения” се оказва излишна там, където “всичко е вече намерено”. Крайната диагноза на автора за този период е красноречива: “Българските философи виждат мисията си днес в следното: излагане, коментиране, защитаване на най-очевидните тези на диалектическия и историческия материализъм... В своите разсъждения и обсъждания те са доста пластични, но без никога да забравят, че пространството на свободните дискусии е ограничено.”

С това изречение свършва статията на И. Саръилиев за философията в България. Въпреки първоначалното впечатление за подхода и съдържанието в нея като за познати и типични, тя поднесе своята очаквана изненада – едно име, което останалите автори, писали преди и след Саръилиев, не споменават. Изключение от това прави единствено А. Бънков, който през 1966г. издава обемния труд от почти 900 страници “Развитие на философската мисъл в България”, което и до ден днешен, въпреки идеологическата си рамка, е най-

обширното и сериозно изследване по въпроса, извършено от един-единствен автор. В него името на Радославов се споменава само два пъти във връзка с влиянието на В. Вунд върху някои български философи, сред които са и Н. Алексиев, д-р. К. Кръстев, И. Георгов, Сп. Казанджиев. Подробности за неговите възгледи обаче не се посочват.

Статията би могла да послужи и в един по-широк, символичен аспект като аналогия за философията в България изобщо – един превод и тълкуване от български на български през уникалния, и в различна степен познат у нас, език на философския дискурс.

Д-р. Ясен Захариев